

Geoturystyka i turystyka industrialna na tle nowoczesnych form turystyki

Geotourism and industrial tourism as the modern forms of tourism

Paweł Różycki

*Akademia Wychowania Fizycznego w Krakowie, Katedra Turystyki i Rekreacji,
al. Jana Pawła II 78; e-mail: itrozycki@o2.pl*

Treść: *Wśród najnowszych form turystyki wyróżnić można geoturystykę oraz turystykę przemysłową. Współczesny świat coraz częściej poszukuje nowych ofert, nowych pomysłów spędzania czasu wolnego. Ludzie przyzwyczaili się już do możliwości wyboru oraz poszukiwania wciąż nowych destynacji. Monotonia, jednolity program imprez to już właściwie przeszłość w turystyce. Urozmaicenie dodaje atrakcyjności i konkurencyjności ofercie regionów i biur podróży. Atrakcje geoturystyczne i te związane z przemysłem, często tym upadającym, doskonale wpasowują się w rozszerzenie oferty, której tak bardzo poszukują współcześni turyści.*

Słowa kluczowe: *geoturystyka, turystyka przemysłowa, turystyka industrialna, formy turystyki*

Abstract: *Geotourism and industrial tourism are the newest developments of tourism industry. Recent world seeks the new offers, the new ideas of free time activities. People are used to have a choice and to look for new destinations. Monotonous, uniform schedules of standard tourism entertainments are over. Diversity brings attractiveness and makes the new products more competitive at the tough tourism market. Geotourism and industrial tourism attractions, the latter commonly related to the closure of factories, perfectly fit to diversification of the offers, so much appreciated by modern tourists.*

Key words: *geotourism, industrial tourism, forms of tourism*

Ostatnie trzydziestolecie, a właściwie przełom XX i XXI wieku sprzyja powstawaniu wciąż nowych form i odmian turystyki. Dynamika zjawiska turystyki i globalizacja społeczeństw powodują, że w szybkim tempie następuje wymiana informacji, rozprzestrzeniania się różnych nowinek, a także następuje wzrost zainteresowania turystycznymi nowościami. Niemal każdy kontynent może się pochwalić nowatorskimi pomysłami w dziedzinie sposobów uprawiania turystyki. Od lat obserwuje się swego rodzaju specjalizację w poszczególnych krajach odnoszącą się do rodzajów sportów, uprawianej rekreacji, a także turystyki. Będąc na różnych kontynentach, w różnych krajach, wystarczy włączyć telewizor, by przekonać się, jakie są ulubione formy czy to sportu, rekreacji, czy turystyki. Przykładowo w Nowej Zelandii będzie to głównie rugby i krykiet, w Japonii baseball i sumo. W krajach europejskich piłka nożna, chociaż również i inne dyscypliny sportu. Podobnie w wielu krajach afrykańskich. Na przykład w Etiopii, czasami w trudno dostępnych wioskach cała społeczność z zapalem śledzi w jednym dostępnym telewizorze zmagania piłkarzy ligi angielskiej. To rzecz jasna tylko wybrane przykłady, ale pokazują one kierunek i zainteresowania ludności lokalnej sportem, z którego wywodzą się również liczne czasami ekstremalne formy

turystyki. To właśnie turystyka aktywna, nazywana również kwalifikowaną może się pochwalić wieloma odmianami jej form, których liczba zwielokrotniła się szczególnie w ostatnich latach. Jeśli nawet funkcjonowały od kilkudziesięciu lat, to nabrały tempa rozwoju i znaczenia właśnie na przełomie XX i XXI wieku.

Różnorodność ludzkich zainteresowań sprawia, że ludzie wciąż poszukują nowych doznań, rozpoczynają nowe eksploatacje. Również rozwój nauki jest przyczyną wskazywania na nowe możliwości poznawania, które znakomicie mogą być realizowane przez turystykę. Rodzące się w dobie globalno-informatycznej formy trudno jest zakwalifikować do tradycyjnych wyodrębnionych jeszcze w XIX wieku form, które uznaje się za rdzeń turystyki. Na bazie tradycyjnej turystyki krajoznawczej, kwalifikowanej i uzdrowskiej, nazywanej kiedyś poetycko „wyjazdami do wód”, wyrosły inne lub znacznie poszerzyły swój zakres, zmieniając niekiedy nazwy, albo też zwiększyły swoją znaczeniową pojemność. Niewątpliwie terminologia turystyczna w zakresie rodzajów turystyki powinna cały czas być uzupełniana.

Pośród licznych nowych i nowoczesnych form turystyki lokują się geoturystyka i turystyka przemysłowa, nazywana również industrialną. Zdarza się, że używa się określenia postindustrialna do określenia form uprawianych na terenie nieczynnych już obiektów przemysłowych, które po zamknięciu czekają na swoją szansę przez ożywienie na ich terenie ruchu turystycznego. Osoby zainteresowane zwiedzaniem poszukują coraz to nowych bodźców, wyzwań i zainteresowań. Nie wystarczają już tylko dobra kultury w tradycyjnym tego słowa znaczeniu, czyli obiekty zabytkowe i muzea, gromadzące przedmioty mające wartość historyczną i będące dziełami sztuki.

Analizując rodzaje turystyki, należy pamiętać o ich nierozłączności. Nader często na wzajem się przenikają. Turysta uczestnicząc w imprezie turystycznej, jest zarazem uczestnikiem wielu form turystyki. Poniżej dokonano przeglądu najważniejszych rodzajów turystyki oraz analizy miejsca i znaczenia w nich geoturystyki i turystyki przemysłowej. Prowadzone badania pozwoliły na wyodrębnienie nowych, zajmujących coraz ważniejsze miejsce form. Niektóre z nich wypierają tradycyjne rodzaje utrwalone w świadomości turystów. Ludzie ci byli poniekąd przyzwyczajeni, także poprzez wymogi i cechy epoki, w której żyli, do określonych zachowań i odmian aktywności turystycznej.

Geoturystyka jako nowa forma turystyki pozostaje częściowo formą, odmianą turystyki poznawczej, którą inaczej można określić jako krajoznawczą lub szerzej – światoznawczą.

Fig. 1. Teneryfa – krajobraz wulkaniczny (Hiszpania), fot. P. Różycki • Tenerife – the volcanic (Spain) scenery, phot. P. Różycki

Fig. 2. Gołębie skały – Bejrut (Liban), fot. P. Różycki • Columbas of the rock – Beirut (Lebanon), phot. P. Różycki

Poznawania zjawisk i procesów geologicznych jest z jednej strony zajęciem dla specjalistów, a z drugiej strony może pozostawać atrakcyjne dla miłośników i osób zainteresowanych geologią, budową Ziemi i różnego rodzaju procesami, które zachodzą na powierzchni Ziemi. Rzeźba i ukształtowanie terenu, krajobraz, to cechy środowiska, które często należą do najatrakcyjniejszych. Turysta podziwiając je, napawając się ich

pięknem, nie zawsze zdaje sobie sprawę, jakie procesy doprowadziły do ich powstania, co sprawiło, że można teraz zachwycać się ich formą. Specjaliści od turystyki i od geologii, czyli geoturystyki, powinni pomóc w przybliżeniu turystom tego typu atrakcji. Cały świat jest pełny tego typu obiektów, miejsc, do których ściągają turyści z wielkich metropolii, by na „końcu świata” zobaczyć zapierające dech w piersiach atrakcje (Fig. 1).

Fig. 3. Grobla Olbrzymów – (Irlandia Północna), fot. P. Różycki • The dam of Giants – (Northern Ireland), phot. P. Różycki

Fig. 4. Kraków Nowa Huta – kombinat metalurgiczny, fot. P. Różycki • Cracow the New Smelting works – the metallurgical works, phot. P. Różycki

Fig. 5. La Valetta (Malta), fot. P. Różycki • La Valetta (Malta), phot. P. Różycki

Fig. 6. Papuasi na wyspie Nowa Gwinea, fot. P. Różycki • Papuans on the island New Guinea, phot. P. Różycki

Fig. 7. Fuji San 3776 m (Japonia), fot. P. Różycki • Fuji San 3776 m (Japan), phot. P. Różycki

Fig. 8. Milford Sund (Nowa Zelandia), fot. P. Różycki • Milford Sund (New Zealand), phot. P. Różycki

Ale czasami nawet w pobliżu własnego domu można natrafić na zachwycające miejsca, które dopiero trzeba i warto odkryć.

Geoturystyka, jak wcześniej wspomniano, jest po części zwiedzaniem, ale również eksplorowaniem, dlatego w niektórych sytuacjach może mieć także pewne cechy typowe dla turystyki specjalistycznej, aktywnej. Wobec powyższego, jako zjawisko mające związki z innymi rodzajami turystyki, może i właściwie powinna być wyodrębniona jako niezależna forma. Polega ona na poznawaniu atrakcji geologicznych oraz aktywnym udziale w „odkrywaniu” interesujących form, skał, minerałów, ukształtowania terenu oraz krajobrazu (Fig. 2). Coraz częściej miejscem uprawiania tej formy turystyki są również kopalnie. Wówczas obserwuje się łącznie walorów geologicznych z przemysłowymi i w zależności od ich nagromadzenia można mówić o turystyce industrialnej, przemysłowej lub geoturystyce. Niekiedy nie ma sensu doszukiwać się precyzyjnych granic, gdyż te dwie formy występują obok siebie, jednocześnie wzajemnie się uzupełniając i przenikając. Poznawanie trudno dostępnych walorów wymaga często zastosowania specjalistycznego sprzętu, bowiem geoturystyka w niektórych przypadkach wymaga od turystów poruszania się w trudnych warunkach terenowych, a także posługiwania się sprzętem używanym przez geologów i naukowców (Fig. 3).

Mnóstwo jest przykładów obiektów sztandarowych, znanych obywatelom, ale i tych mało znanych, które dopiero

warto odkryć. Specjaliści od geoturystyki mogą w każdym terenie znaleźć takich obiektów bez liku.

Turystyka industrialna (przemysłowa) polega na zwiedzaniu zakładów pracy różnych branż. Mogą to być kopalnie, huty, cukrownie, młyny, browary i inne. Poznaje się cykle produkcyjne, nowe technologie oraz tradycje

Fig. 9. Port Olbia – Sardynia – (Włochy), fot. P. Różycki • Portes Olbia – Sardinia – (Italy), phot. P. Różycki

i historii produkcji danych wyrobów. Przez ten rodzaj turystyki popularyzuje się też ginące zawody, pokazując np. sposoby czerpania papieru, ręcznego wyrobu szkła lub garnków, pieczenia chleba. Często nazywana bywa także turystyką industrialną lub w przypadku zakładów nieczynnych turystyką postindustrialną. Turystyka przemysłowa jest szansą rozwoju regionów, w których przemysł ciężki przestał pełnić wiodącą rolę (Fig. 4). Coraz więcej zamkniętych, nieczynnych kopalń przyciąga turystów. Przykładami mogą być między innymi: Zabrze, Nowa Ruda, Złoty Stok, Wałbrzych i inne miejscowości, szczególnie z terenów Dolnego i Górnego Śląska. Przykładów z Europy, w szczególności Zachodniej jest tak dużo, iż można mówić o prawdziwym boomie turystyki przemysłowej. W przyszłości także nierentowne, zamknięte huty wraz z całą infrastrukturą mogą stać się znaczącą atrakcją na obszarach poprzemysłowych. Obok turystyki przemysłowej znakomicie na tego typu terenach może funkcjonować turystyka kulturowa z licznymi imprezami, festiwalami i koncertami. Doskonałe przykłady widać w Europie Zachodniej, szczególnie w Niemczech i Wielkiej Brytanii, gdzie wielu hutom, fabrykom i innym zakładom przemysłowym przypisano zupełnie inną funkcję.

Inne rodzaje turystyki i ich związek z geoturystyką i turystyką industrialną

Turystyka przemysłowa mieści się również w turystyce krajoznawczej, która określana bywa często inaczej jako turystyka poznawcza lub turystyka dziedzictwa (Fig. 5). Przeciętni turyści utożsamiają ją ze zwiedzaniem, poznawaniem.

Turystyka poznawcza obejmuje różne aspekty historii, sztuki, tradycji i życia społecznego (Fig. 6). Turyści zwiedzają poszczególne miejsca i obiekty, centra krajoznawcze lub podróżują szlakami tematycznymi. Niemal w naturalny sposób łączą aspekty turystyki industrialnej i geoturystyki, które w jakimś stopniu są z nią związane.

Bardzo popularne w pierwszej dekadzie XXI wieku są krótkie, średnio trzydniowe wycieczki do wybranego miasta, organizowane zwykle podczas weekendu. Nazywa się je *city break*, podróż na miejsce zajmuje najczęściej od jednej godziny do trzech godzin lotu. Wyjazdy organizowane są zazwyczaj do wielkich miast europejskich, ale również dłuższe do Nowego Jorku, Dubaju lub Hong Kongu. Zwiedzanie dużych ośrodków historycznych lub atrakcyjnych ze względu na innego rodzaju walory określa się też terminem turystyki miejskiej.

Fig. 10. La Paz (Boliwia), fot. P. Różycki • La Paz (Bolivia), phot. P. Różycki

Turystyka biograficzna polega na udawaniu się do miejsc związanych ze znanymi osobistościami żyjącymi obecnie lub w przeszłości. Turyści odwiedzają miejsca, gdzie przebywały znane osoby, przemierzając wyznaczone specjalnie dla nich szlaki biograficzne. Przykładem najbardziej uczęszczanych tras w Polsce są szlaki Ojca Świętego Jana Pawła II, Mikołaja Kopernika lub Chopina. Można projektować szlaki związane z osobami zasłużonymi dla rozwoju przemysłu lub szczególnie ważnymi wydarzeniami w historii przemysłu.

Zarówno geoturystyka, jak i turystyka przemysłowa przebiegają się w relacjach niektórych form turystyki aktywnej. W literaturze występuje stosunkowo często pojęcie turystyka kwalifikowana, chociaż coraz modniejszym terminem staje się turystyka aktywna. Jest to forma wymagająca szczególnego przygotowania, umiejętności, zastosowania specjalistycznego sprzętu i wykorzystania doświadczenia. W literaturze zachodniej do turystyki aktywnej zalicza się kilkadziesiąt różnych jej form. Wachlarz zainteresowań turystów i możliwości spędzania aktywnie czasu wolnego sprawiają, iż turystykę określa się jako turystykę specjalnych zainteresowań lub turystykę specjalistyczną. Obok turystyki krajoznawczej właśnie turystyka aktywna uważana jest za najstarszą formę turystyki.

Wśród wielu jej form do najważniejszych należą: turystyka piesza nizinna i górską, wodna (kajakowa, motorowodna, żeglarska i podwodna), narciarska, rowerowa, motorowa (w tym *caravanning*), łowiectwo, wędkarstwo, jeździectwo oraz inne, niekiedy o obco brzmiących nazwach nowoczesne formy turystyki.

Jedną z form turystyki aktywnej, która może łączyć się ściśle z geoturystyką jest trekking.

Jest to forma turystyki uprawiana w trudnych warunkach terenowych i klimatycznych. Istnieją także inne określenia trekkingu, często kojarzone z turystyką górską (Fig. 7). Wyróżnić można kilka form trekkingu. Najpopularniejszą formą jest trekking klasyczny, czyli górski. W uproszczeniu można określić go jako formę pośrednią pomiędzy wspinaczką a turystyką pieszą górską. Inne jego formy to trekking: pustynny, tropikalny, lodowcowy, polarny, rzeczny, na bagnach i na wulkanach.

Climbing – wchodzenie po skale, śniegu lub lodzie, które wymaga użycia rąk. Forma ta ma wiele stylów i odmian. Jedną z nich jest *bouldering* – wspinanie na odosobnionych głazy lub skały bez asekuracji liną. *Buildering* lub *urban climbing* to wspinanie na miejskie budynki lub mosty. *Ice climbing* polega na wspinaniu się po lodowych ścianach. *Soloclimbing (free climbing)* to wspinaczka bez asekuracji. *Rambling* – połączenie turystyki wysokogórskiej z elementami wspinaczki. Pośród różnorodnych form narciarstwa wyróżnia się: *steep skiing*, *extreme skiing*, *heliskiing/heli-snowboarding*, *skialpinizm (ski-touring)*, *speed skiing*, *freestyle skiing*, *freeride*, *kite skiing*, *ski joring*, *skibobbing*, *snowrafting*, *snowtubing*, *snowshoeing* (Lewandowski 2009).

Inne formy związane z przestrzenią powietrzną to:

- *base jumping* – spadochroniarstwo ekstremalne, polegające na skokach z obiektów stałych;
- *scad diving / jumping* – skoki bez zabezpieczenia wykonywane z kilkudziesięciu metrów do specjalnej siatki;

- *bungy jumping* – skoki na rozciągliwej linii dynamicznej wykonywane z mostów i wysokich budowli; pomysł narodził się w Nowej Zelandii, most nad rzeką Kawarau niedaleko Queenstown, na którym wykonano pierwszy skok jest teraz atrakcją turystyczną i celem wielu turystów nową formą jest *helibungy*, czyli skoki na linie z helikoptera;
- *baloniarstwo (balooning)* – loty balonami, popularne np. nad sawannami w Afryce oraz w pobliżu znaczących atrakcji turystycznych, są to często balony na uwięzi;
- *hang gliding* – lotniarstwo;
- *paragliding* – paralotniarstwo, loty na lotni elastycznej, pozbawionej ramy;
- *parascending* – lot ze spadochronem na linie za motorówką lub samochodem (Lewandowski 2009).

Formy turystyki wodnej: *surfing*, *bodyboarding (knee-boarding – w pozycji klęczącej)*, *windsurfing* – inaczej *boardsailing*, *kitesurfing/kitesailing*, *rafting*, *hydrospeed*, *shotover jet*, *whitewater (whitewater kayaking/canoeing)*, *tubing*, *canyoning*, *nurkowanie (diving)*, *narciarstwo wodne (waterskiing)* (Lewandowski 2009).

Inne formy turystyki aktywnej to *turystyka speleologiczna* – zwiedzanie i penetrowanie jaskiń. Może ona przybierać formę bardzo specjalistyczną. W niektórych przypadkach, gdy jaskinie udostępnione i zaadaptowane są dla masowego ruchu turystycznego, stają się one także atrakcją krajoznawczą, stanowiącą ważny element produktu turystycznego w danym regionie. Trasy podziemne poprowadzone są również w kopalniach, bunkrach, systemach umocnień, podziemnych miastach i lochach. Te nowe atrakcje stanowią połączenie turystyki militarnej i postindustrialnej. Do speleologii zalicza się także *caving* – taternictwo jaskiniowe. Jest to pokonywanie i penetracja jaskiń za pomocą specjalnych technik taternickich (Różycki 2009).

Istnieją jeszcze formy turystyki aktywnej stosunkowo rzadko uprawiane, ale mające w ostatnich latach coraz większe znaczenie. Bardzo popularne jest safari. Słowo wywodzi się od arabskiego słowa „safara”, które oznacza podróżowanie, wyprawę myśliwską lub długą wyprawę karawaną (Kurek 2007). Inne odmiany to np. *bird safari* (turystyka ornitologiczna), nazywana także podglądaniem życia ptaków. Tego typu formy można wiązać z turystyką poznawczą lub ekoturystyką.

Turystyka militarna posiada w dzisiejszych czasach bardzo szeroką gamę form wynikających z rozlicznych aspektów szeroko pojmowanej obronności. Odmianą strzelectwa są *airsoft* i *paintball*. *Airsoft* jest to gra zespołowa wykorzystująca pneumatyczne repliki broni palnej, strzelające plastikowymi kulkami. *Paintball* to strzelanie do celu żelatynowymi kulkami, które w momencie trafienia rozbrzdgają zawartą w nich farbę.

Interesującą formą może być także *survival*, nazywany też szkołą lub sztuką przetrwania. Obozy lub nawet krótkie imprezy tego typu organizowane są w trudno dostępnych miejscach i odbywają się w ekstremalnych warunkach. W byłych bastionach organizuje się dla miłośników historii i militariów biegi przez tory przeszkód, musztrę, strzelanie, rzut granatem itp. Często są także przejażdżki transporterami lub czołgami. Wszystko to może się odbywać pod komendą przebranego w historyczny mundur oficera. Osobliwym pomysłem jest or-

ganizowanie noclegów w bunkrach przeciwoatomowych, a także zwiedzanie tego typu obiektów, szczególnie na terenie Albanii.

Turystyka sportowa – inaczej określana jako usportowiona, jest bardzo ściśle związana z turystyką aktywną. Głównym motywem jej uprawiania jest osiągnięcie założonego celu bez zwracania uwagi na aspekty poznawcze. One są całkowicie pomijane. Przykładem może być pokonanie trudnej góry, drogi wspinaczkowej czy przepłynięcie rwącej rzeki.

Poniekąd do turystyki sportowej zalicza się także wyjazdy na wielkie imprezy sportowe, obserwowane bezpośrednio przez rzesze kibiców i turystów. Wówczas można stosować określenie fanoturystyka, gdyż widzowie są najczęściej fanami drużyn bądź poszczególnych zawodników.

Turystyka wypoczynkowa – bywa także określana jako wypoczynek bierny w odróżnieniu od często stosowanego określenia „wypoczynek aktywny”, który w swej istocie jest turystyką aktywną. Niektórzy autorzy utożsamiają turystykę wypoczynkową z rekreacją lub w literaturze zachodniej używa się określenia „3s”, od słów *sun, sea, sand*. Zatem turystyka wypoczynkowa ze swej natury jest turystyką masową, najczęściej uprawianą nad morzem. Jest to bez wątpienia najważniejsza, najczęściej uprawiana forma turystyki. Badania w wielu krajach wskazują, iż najczęstszymi motywami wyjazdów turystów są właśnie cele wypoczynkowe. Bardzo często ośrodki wypoczynkowe łączą turystykę wy-

poczynkową z rozrywką. Ten rodzaj turystyki tak bardzo dyskusyjny w swej nazwie, niemal pozbawiony jest związków z turystyką industrialną, natomiast ze względu na ukształtowanie wybrzeży może stanowić dodatkową atrakcję dla wypoczywających na plażach osób.

Turystyka lecznicza – formę tę można określić także inaczej jako uzdrowską lub sanatoryjną. Niekiedy określana bywa w szerszym kontekście jako turystyka zdrowotna. Jednak należy pamiętać, iż jest to określenie na tyle szerokie, że obejmuje niemal wszystkie formy turystyki. Uprawiana jest w ośrodkach posiadających status uzdrowiska, w miejscach występowania wód mineralnych, a także w miejscowościach o wyjątkowych walorach klimatycznych. Coraz powszechniejsze stają się ośrodki typu *spa* i *wellness*. Na początku XXI wieku jest to nowa forma turystyki opierająca się na filozofii dobrego samopoczucia, którego tak bardzo brakuje współczesnemu człowiekowi. Lecznictwo oparte na wodach mineralnych i borowinach w znacznym stopniu powiązane jest z geoturystyką, którą na tej bazie można rozwijać.

Turystyka kulinarna lub gastronomiczna. Jest to nowa, dynamicznie rozwijająca się forma turystyki. Warto ją wyodrębnić jako osobne zjawisko, chociaż dostrzega się pewne związki z turystyką krajoznawczą. W ostatnich kilku latach zjawisko to staje się coraz bardziej powszechne. Polska także nie pozostaje w tyle, tym bardziej, że specjały pol-

Fig. 11. Jezioro Titicaca (Peru), fot. P. Różycki • The lake Titicaca (Peru), phot. P. Różycki

skiej kuchni znane są również poza granicami kraju. Należą do nich promowane oscypki, kiszony ogórek, wędliny, różne gatunki chleba. Jest to oferta, na której także możemy skorzystać, rozszerzając rodzimy produkt turystyczny. W niektórych krajach europejskich specjały kuchni mają ustaloną markę i są nadal szczególnie eksponowane.

Znane w Europie browary udostępniają część muzealną, zazwyczaj bardzo atrakcyjnie przygotowaną, i w ten sposób zapewniają sobie również promocję. Jest to dobry przykład łączenia elementów poznawczych z kulinarnymi i industrialnymi. W funkcjonujących browarach, znanych winiarniach i destylarniach znakomicie można rozwijać turystykę industrialną związaną ściśle z atrakcjami kulinarnymi (degustacja alkoholi).

Spółeczeństwa miejskie od zawsze wyjeżdżały poza miasto, poza duże aglomeracje po to, by znaleźć się w innym, przede wszystkim czystym, nieskażonym środowisku (ekoturystyka). Przez ekoturystykę można rozumieć przebywanie na łonie natury, w czystym środowisku, z dala od ośrodków przemysłowych, industrialnego krajobrazu (Fig. 8).

Agroturystyka jest formą turystyki wiejskiej, jest jak gdyby węższą jej specjalizacją. Polega na większej integracji ze środowiskiem wiejskim, w którym się przebywa. Często sam pobyt na wsi nazywany jest agroturystyką. Jednak, aby można mówić o agroturystyce, musi być spełnionych szeregu warunków. Najważniejszym czynnikiem jest branie czynnego udziału w pracach gospodarstwa. Mogą to być zwykle, proste czynności niewymagające specjalistycznej wiedzy rolniczej.

Turystyka biznesowa, czasami określana jako MICE (spotkania, integracja, konferencje, wydarzenia), uważana jest za jedną z najbardziej dochodowych form turystyki. Definicje turystyki zwykle wykluczają podróże w celach handlowych, biznesowych i w interesach. W potocznym rozumieniu turystyki również wyjazdów w interesach ludzie nie zaliczają do turystyki. Jednak biorąc pod uwagę przemieszczanie się, korzystanie z typowej infrastruktury i zagospodarowania turystycznego, należy i tego typu wyjazdy uznać za wyjazdy turystyczne. Turystyka kongresowa i konferencyjna ma miejsce wtedy, gdy osoby podejmujące podróże czynią to w celu uczestniczenia w kongresach, konferencjach i seminariach. Imprezy te mają charakter spotkań gospodarczych, ekonomicznych, politycznych, zawodowych i naukowych. Pod względem sposobu finansowania jest w swojej istocie podobna do turystyki biznesowej. Wymaga także wysokiego standardu i jakości świadczonych usług.

Turystyka motywacyjna (*Incentive*) jest nowoczesną formą zarządzania firmą, jest to forma marketingu polegająca na organizowaniu wyjazdów dla pracowników. Wyjazdy te traktowane są jako rodzaj nagrody lub zachęta do lepszej pracy. Często wyjazdy mają charakter integracyjny. Podczas wyjazdów motywacyjnych zwykle jest bardzo bogaty program obejmujący zarówno zwiedzanie, jak i rozrywkę, wypoczynek oraz integrację w formie zabawy. Istnieje bardzo dużo form i sposobów zagospodarowania czasu wolnego podczas tego typu wyjazdów. W literaturze i języku branżowym wyjazdy motywacyjne przyjęto określać mianem *incentive* lub turystyki stymulacyjnej. Wyjazdy motywacyjne organizuje się zwykle poza szczytem sezonu, co przyczynia się także do

Fig. 12. Dziewczynki z plemienia Toradza na wyspie Sulawesii (Indonezja), fot. P. Różycki • Girls from the tribe Toradza on the island Sulawesi (Indonesia), phot. P. Różycki

łagodzenia niekorzystnego dla gospodarki zjawiska sezonowości. W epoce PRL-u znaczącą rolę odgrywała turystyka socjalna, która polegała na finansowaniu lub częściowym dofinansowaniu wyjazdów pracowników lub ich dzieci np. na obozy i kolonie. Obecnie również odgrywa pewną, chociaż nie tak znaczącą, rolę.

Turystyka morska uprawiana jest w różnych formach na akwenach morskich. Do najbardziej popularnych jej form należą rejsy promowe. Szczególnie dobrze forma ta rozwinęła się na obszarach archipelagów (Fig. 9). Promy są tam często jedynym środkiem komunikacji. Inną formą są rejsy wycieczkowe – *cruising*. Do innych rodzajów turystyki morskiej zalicza się: bardzo popularne żeglarstwo, charakterystyczne dla krajów wysoko rozwiniętych, *windsurfing*, a także rejsy przybrzeżne w pobliżu miejscowości turystycznych, najczęściej wzdłuż interesujących krajobrazowo wybrzeży. Do turystyki morskiej można też zaliczyć nurkowanie, które jest również formą turystyki aktywnej. Turystyka podwodna szczególnie popularna jest na morzach, gdzie występują rafy koralowe.

Turystyka handlowa i *shopping* – polega na wyjazdach na zakupy do innej miejscowości lub, co jest charakterystyczne dla turystyki międzynarodowej, do innego kraju w celu dokonania tańszych zakupów. Zagraniczna turystyka handlowa bardzo ściśle związana jest z sytuacją ekonomiczną i gospodarczą poszczególnych państw. Na stan turystyki handlowej znaczący wpływ mają decyzje polityczne i przepisy celne.

Wiele dużych ośrodków handlowych, szczególnie w Azji, stawia na rozwój turystyki handlowej określanej mianem *shoppingu*. W rozbudowujących się centrach handlowych wielkich miast atrakcją turystyczną stają się organizowane *shopping festiwałe*. Dla wielu turystów podróżujących w celach poznawczych i w poszukiwaniu przygody istotnym elementem programu jest także *shopping*. Zauważa się niekiedy, że może on dominować i spychać na drugi plan atrakcje nawet egzotycznych krajów.

Turystyka etniczna, szczególnie wyraźnie zaznacza się w Europie, uprawiana jest także na terenie Polski. Niekiedy wiąże się z turystyką krajoznawczą. Nazywana też jest „tu-

rystyką sentymentalną” lub „turystyką refleksyjną”. W literaturze spotyka się również określenie „powrót do korzeni”, miejsc pochodzenia przodków lub urodzenia (Fig. 10).

Zjawisko podróżowania do miejsc kultu ilustrują trzy formy podróży. Pierwszą z nich jest pielgrzymowanie, czyli udawanie się do miejsc świętych, w celach czysto lub niemal wyłącznie duchowych, religijnych. Drugą jest turystyka religijna polegająca na wyjazdach do miejsc świętych z nastawieniem poznawczym, krajoznawczym, a czasami również duchowym. Stopień zaangażowania duchowego w każdej z tych dwóch form może być różny w zależności od stopnia pobożności, motywacji i wielu innych czynników. Trzecią formą podróży do miejsc świętych jest turystyka, którą można nazwać turystyką kulturową, gdyż wyjazdy realizują osoby bez nastawienia religijnego, a czasami wręcz poznają inne, obce sobie religie, traktując je jako sferę właśnie kulturową, a nie sferę ducha.

Przedstawiona teoria może pozostawać w konflikcie z niektórymi sposobami traktowania turystyki religijnej i pielgrzymkowej, gdyż wielu autorów zalicza zarówno pielgrzymowanie, jak i turystykę religijną do turystyki kulturowej. Wydaje się zatem, że w szerokim rozumieniu turystyki kulturowej takie jej ujęcie jest uzasadnione, w wąskim zaś rozumieniu turystyki kulturowej można ją traktować jako trzeci, obok pielgrzymowania i turystyki religijnej obszar związany z migracjami ludzi do miejsc świętych (Różycki 2009).

Wiele miejsc świętych, będących celami pielgrzymek położonych jest w pięknym otoczeniu, niekiedy wysoko w górach lub w jaskiniach. Będąc uczestnikiem takiego wyjazdu, uczestnik jednocześnie staje się osobą uprawiającą geoturystykę, gdyż nawet mimowolnie poznaje wyjątkowe położenie i formacje skalne.

Turystyka kulturowa polega na wyjazdach na imprezy o charakterze kulturalnym, należy jednak dostrzegać pewne podobieństwa do turystyki krajoznawczej. Głównym celem turystów jest jednak udział w imprezach kulturalnych, wydarzeniach organizowanych jednorazowo lub cyklicznie. Mogą to być imprezy, koncerty lub festiwale muzyczne.

W szerokim rozumieniu zjawiska, jak twierdzi słusznie Buczkowska (2008), „turystyka kulturowa (w terminologii angielskiej *cultural tourism*) odnosi się do szeroko rozumianej kultury materialnej i duchowej, tworzona na przestrzeni dziejów i łącząca treści związane z dziedzictwem kulturowym (turystyka dziedzictwa kulturowego – *heritage tourism*) oraz z kulturą współczesną (turystyka kultury współczesnej – *arts tourism*)” (Fig. 11). Buczkowska (2008) przytacza definicje turystyki kulturowej i dokonuje szczegółowego ich przeglądu. Jedną z nich zaproponowaną przez UN WTO brzmi następująco: „Turystyka kulturowa (dziedzictwa kulturowego) to zagłębianie się w naturalną historię, dziedzictwo człowieka, sztukę, filozofię oraz instytucje (kulturalne) innego regionu lub kraju” (Buczkowska 2008).

W tak szerokim rozumieniu turystyki kulturowej można zaliczyć do niej następujące formy i odmiany: turystyka eventowa (mowa o festiwalach, fiestach, karnawałach, paradach), turystyka przemysłowa, literacka i filmowa, tanatoturystyka, historyczno-militarna, kulinarna, enoturystyka, sztuk

walki, religijna i inne (Buczkowska, von Rohrscheidt 2009). Jak widać spektrum form jest bardzo szerokie (Fig. 12). Można wyliczać jeszcze inne odmiany np. turystyka teatralna, kinowa, filmowa, festiwalowa, fotograficzna, karnawałowa, fiest, festynów i jarmarków, uroczystości państwowych, imprez literackich, imprez targowych, koncertowa, turniejowa, tańca, widowisk i turystyka obchodów dni miast (Buczkowska 2008).

Turystyka rozrywkowa należy do najnowszych pojęć w turystyce. Dotychczas w literaturze określenie to było pomijane. Rozpatrując motywy uprawiania turystyki, wydaje się, iż nie można pominąć tak ważnego dla uczestników ruchu turystycznego celu wyjazdu.

Wśród licznych rozrywek uwagę należy zwrócić na hazard (turystyka kasynowa i hazardowa). Turyści już w XIX wieku korzystali z atrakcji oferowanych przez kasyna. Turystyka kasynowa polega na wyjazdach w celu skorzystania z atrakcji oferowanych przez kasyno, głównie gier hazardowych, ale także innych np. zwiedzenie obiektu, spotkanie klientów kasyn, obejrzenie całej infrastruktury obiektu i poczucie atmosfery związanej z hazardem.

Turystyka edukacyjna (studialna) to wyjazdy w celu zdobycia wiedzy. Zalicza się do niej wyjazdy na kursy, do szkół językowych lub w celu nauki języka. W takim przypadku można mówić o turystyce lingwistycznej. Szczególnie w ostatnich latach bardzo częste stały się wyjazdy zagraniczne na studia. Podróże takie odbywają zwykle młodzi ludzie oraz pracownicy nauki.

Tanatoturystyka (z języka angielskiego) mroczna turystyka, turystyka do miejsc tragedii, dokumentujących i upamiętniających ludzką śmierć. Jest jedną z najnowszych form turystyki (Tanaś 2009).

Foley i Lennon (1996) wprowadzili pojęcie *dark tourism*, czyli mroczna turystyka. Tym terminem określa się wyjazdy do miejsc katastrof, masowej śmierci, ludobójstwa i morderstw. Można powiedzieć, że jest to synonim tanatoturystyki. Podróże do miejsc niewolenia, handlu niewolnikami i ich tortur nazywa się *slavery-heritage tourism*, natomiast podróże do miast podnoszących się z popiołów wojny, zgliszcz, zniszczeń lub izolacji *phoenix tourism* (Tanaś 2009).

Turystyka kosmiczna brzmi nieco abstrakcyjnie, gdyż pamiętać należy, iż jeszcze kilkadziesiąt lat temu niemal nikt nie myślał o załogowych lotach w kosmos i misjach promów kosmicznych. Wraz z rozwojem podboju kosmosu pojawiły się marzenia zamożnych osób chcących, chociaż przez chwilę, popatrzeć z orbity na srebrny glob. Pierwszym w historii turystą kosmonautą był Dennis Tito, który od 28 kwietnia do 6 maja 2001 roku odbył za kwotę 20 mln USD pierwszy turystyczny lot w kosmos. Siódmym turystą był w 2009 roku Guy Laliberté z Kanady. Jaka będzie przyszłość takich eskapad, pokażą najbliższe lata. Pierwszy krok został już zrobiony.

Dopiero loty na księżyc lub inne planety pozwoliłyby na rozwój geoturystyki na ogromną skalę. Jednak we współczesnej dobie wydaje się to raczej niemożliwe.

Charakterystycznym zjawiskiem wśród społeczeństw zamożnych jest wysoki poziom usług. W dobie ułatwień przy przekraczaniu granic coraz częstszym motywem wyjazdu

staje się chęć skorzystania z różnorodnych usług świadczonych w innej miejscowości lub, co jest szczególnie charakterystyczne, po drugiej stronie granicy (turystyka usługowa).

Oprócz wyżej omówionych form turystyki pojawiają się także powszechnie nieakceptowane zjawiska, które można zaliczyć do turystyki. Motywem wyjazdu jest korzystanie z różnych patologicznych zjawisk. Zaliczyć do nich trzeba turystykę seksualną (erotyczną, seksturystykę), aborcyjną i turystykę narkotykową. W niektórych krajach mogą one przybierać formę degradacji moralnej i w konsekwencji prowadzić (mimo okresowych, pozornych korzyści finansowych) do upadku obyczajowości. Na pewno nie prowadzą one do wszechstronnego, zrównoważonego rozwoju regionu przez turystykę. Dysfunkcje występujące przy okazji takich form doprowadzają do szkód, które przez lata trudno jest naprawić (Różycki 2009).

Podsumowanie

Zarówno geoturystyka, jak i turystyka industrialna wyróżniają się nowatorstwem ofert na tle innych rodzajów turystyki, szczególnie tych tradycyjnych, najstarszych i typowych dla osób przyzwyczajonych do określonych sposobów spędzania czasu wolnego. Nowości oferowane przez właścicieli obiektów przemysłowych, a także dobrze zagospodarowane, szeroko pojęte atrakcje geoturystyczne, pozwalają z optymizmem patrzeć na dalszy rozwój produktu turystycznego opartego na tych dwóch rodzajach turystyki. Przyglądając się ofercie turystycznej regionów, warto podkreślić, że coraz częściej pojawiają się przykłady łączenia tradycyjnego pakietu z elementami geoturystyki i turystyki przemysłowej. □

Summary

Geotourism and industrial tourism as the modern forms of tourism

Paweł Różycki

Many tourist centers in the world takes advantage of numerous attractions created from the closed industrial plants. Examples can be found in the Western Europe, mostly in Germany and Great Britain. Changing economic conditions together with the narrowing market for some goods produced in Europe forces the transformation of former industrial plants into tourist and/or cultural infrastructure. Most popular are cultural tourism object with an extended offer of entertainments or museums of technics or museums devoted to various industrial branches. Such sites are perfect supplements to abundant tourist offer in some areas, particularly popular among young generation.

In a similar way the geotouristic valours improve the tourism offer of some regions. In the past their role was underestimated, hence, professional promotion, development, information and the interest from tourists were lacking – the factors rather related to diversified tourism offer and the low awareness among potential visitors. However, the abundance and diversity of valours results in a variety of tourist offers and enables the tourists to visit various sites in the world.

Last years favoured the appearance of various new form and types of tourism. Dynamics of recent tourism supported by globalization of the societies facilitated the exchange of information, the spreading of novelties and the rising of interest in the new proposals from tourism industry. Almost all continents showed innovations in tourism. Since many years specialization has been noticed of particular countries in terms of particular forms of tourism, recreation and sport disciplines. Thanks to global information network, residents in various parts of the world can just switch on the TV set and recognize what are the favourable sports, recreation forms and types of tourism in given country.

Variety of interests forces humans to seek for new experiences and to explore the new fields of activity. Also the progress of sciences results in new opportunities, which can be achieved also by means of tourism. The new inventions in tourism born in the global information epoch can hardly be categorized into the traditional forms defined in the XIXth century, which for long have been recognized as the “core” of tourism. Traditional, geographical, thematic and spa tourism, known in the past under the general name “travelling to the spas” gave rise to the new forms of tourism or to the extension of the existing forms, which caused changes in the names and transformation of the meanings of particular names. The terminology of the types of tourism should permanently evolve.

Among many modern forms of tourism two new items have appeared: geotourism and industrial tourism. The latter is sometimes named “post-industrial” in order to underline the fact that industrial plants were closed and abandoned, and can be revitalized by transformation into tourist destinations. Persons interested in sightseeing look for new impulses, challenges and fields of interest, different from traditional forms of presentation of cultural heritage: historical monuments and museums where goods of historical value and/or art works are exhibited.

It must be emphasized that various types of tourism are inseparable and mutually interconnected. A visitor who participates in a particular trip is simultaneously involved in many forms of tourism.

Geotourism, as a modern type of tourism, is partly a variety of cognitive tourism. Recognition of geological objects and processes is a job for professionals but can be also attractive for non-professionals just interested in geology, in the Earth structure and in various processes active at the Earth's surface. Relief and landscape belong to the most attractive features of natural environment. Someone, who admires the natural beauty of the landscape not always knows how particular landforms were formed. The role of specialists in tourism and geology (i.e., in geotourism) is to explain such details to the visitor. The world is full of such objects, which

attract the residents of metropolies and cause that they decide to travel to the "end of the world" in order to see the breathtaking destinations. Moreover, geosites can be even discovered close to the visitor's home.

As stated above, geotourism is not only the sightseeing but also an exploration, which approaches the field of interest of specialized, active tourism. Despite the links to other forms, it should be defined as a separate branch of tourism industry. Its sense is to recognize geological attractions and to participate actively in discoveries of landforms, rocks, minerals, landscape and mines. In the latter case the geological valours interact with the industrial ones and, depending on the proportions, the visitor participates in the industrial tourism or in the geotourism. Sometimes it is simply useless to define the precise borderlines between these two types of tourism because of close mutual interconnections.

The industrial tourism is the sightseeing of industrial plants: mines, smelters, sugar refineries, mills, breweries, etc., in order to recognize technologies, tradition and history of

production of particular goods. This type of tourism contributes to popularization of extincting professions, as it presents to the public the artistry of e.g., manual papermaking, glass blowing, pottery handworking or even bakery of bread. It is sometimes named "post-industrial" tourism as the destinations are usually closed and abandoned plants. Industrial tourism is a chance of development for regions where the industry (particularly the heavy industry) has lost its decisive role in local economy. For instance, the growing number of closed mines become tourist attractions, as it is in Zabrze, Nowa Ruda, Złoty Stok, Wałbrzych and in many other declining industrial centers in the Lower and Upper Silesia. In Europe the number of such tourist destinations is growing so quickly that we observe a real "boom" in the industrial tourism. In the future, the uneconomic smelters with full infrastructure can become the important tourist attractions of post-industrial areas. Apart from industrial tourism, also cultural tourism may expand in such sites with a variety of entertainments, festivals, concerts, etc.

Literatura (References)

- Alejski, W., 1999. *Turystyka w obliczu wyzwań XXI wieku*. Albis, Kraków.
- Buczowska, K., 2008. *Turystyka kulturowa. Przewodnik metodyczny*. AWF, Poznań.
- Buczowska, K., von Rohrscheidt, M. (red.), 2009. *Współczesne formy turystyki kulturowej*. AWF, Poznań.
- Foley, M., Lennon, J.J., 1996. JFK and a fascination with assassination. *International Journal of Heritage Studies*, 2(4).
- Gaworecki, W., 2003. *Turystyka*. Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne, Warszawa.
- Kurek, W. (red.), 2007. *Turystyka*. Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
- Lewandowski, M., 2009. Współczesne formy sportów ekstremalnych, W: Bergier, J., Sroka, M. (red), *Survival w teorii i praktyce*. PWSZ im. Papieża Jana Pawła II, Biała Podlaska.
- Łobożewicz, T., 1997. *Propedeutyka turystyki*. AWF, Warszawa.
- Różycki, P., 2009. *Zarys wiedzy o turystyce*. Proksenia, Kraków.
- Tanaś, S., 2009. Tanatoturystyka, W: Buczowska, K., von Rohrscheidt, M. (red.), *Współczesne formy turystyki kulturowej*. AWF, Poznań.